

Minnen från ungdomen i Uppsala 1901-1911

av Anna-Lisa Edin

Maskinskrivet av Dag Lindgren 2013-01-22, viss transkribering. 17 sidor handskrivet i anteckningsbok. Införde något kortare stycken och meningar för att få mer flyt och gjort små språkliga editeringar, skrivfel av mig förekommer. Få ändringar i den handskrivna texten. Texten skrevs nog 1960. Anna-Lisa tillhörde en familj, där fadern var Gustaf; modern Lina och syskonen Ulla, Malin, Erik, Fredrik och Seved.

När min far år 1900 blev utnämnd till häradshövding i Uppsala läns norra domsaga var det en lång tid närd önskan som gick i uppfyllelse. Under sin ämbetsmannatid i Stockholm som revisionssekreterare, som assessor, som hovrättsråd i Svea hovrätt - med ett kort mellanspel som justitie-ombudsman - var han alltid otillfredställd med att ha uteslutande med "papper" att göra. Han sade en gång senare: "jag hade alltid den känslan att om jag såg parterna skulle jag dömt annorlunda". Han hade som notarie tjänstgjort och suttit ting i Uppsala läns mellersta domsaga, där då Arwidsson var häradshövding och ända sedan den tiden ansett att arbetet i en domsaga var det självständigaste och mest omväxlande en domare kunde ha.

När N domsagan genom häradshövding C v Bahrs död blev ledig sökte han den direkt hos Kongl Majt och fick den. Nyheten omtalades alldeles oförmedlat vid en middag för endast få närvarande och min första reaktion var sorg och bestörtning. Jag skulle då få lov att lämna skolan och mina vänner och framförallt min älskade klasslärarinna Anna Lindhagen, som visserligen för tillfället vistades i Mentone för sin hälsas skull, men som jag hoppades återse till nästa höst. Jag ångrade mig sedan att jag visade min ledsnad och började gråta, ty det gjorde pappa ont, och han var ju så glad att ha hunnit till sin längtans mål.

Från början av året 1901 till hösten bodde pappa ensam på "rum" i Uppsala, ty först 1 oktober kunde familjen få bostad. Det var inte lätt, ty i Uppsala var permanent bostadsbrist och vårt första hem på Dragarbrunnsgatan var alldeles för trångt för den stora familjen. Verkligt besvärligt blev det då Seved föddes senhösten 1902 och de äldre bröderna samtidigt hade kikhosta och den lilla skulle hållas isolerad från dem.

I Uppsala fick jag börja i flickläroverket – Magdeburg, och Malin i samskolan - Skrapan. Jag trivdes från början illa i skolan, inte bara därför att jag saknade och längtade tillbaka till min gamla skola, utan också för att andan i Magdeburg var trång och småaktig under en föreståndarinna, fru Sandal, som hade mycket litet förståelse för ungdom. Hon var en desillusionerad, frånskild fru, religiös av en trångsynt pietistiskt färgad riktning utan förtroende för den ungdom hon var satt att leda. Av lärarinnorna fanns visserligen några som var både intelligenta och kunniga. Ulla Marcks v Wytemberg, fd Munck Josefsson ? Sandelin f Jansson mfl., men många var nog utan den kompetens som hade varit önskvärd i en skola där man gick åtta terminer för normalskolekompetens. Flera av dem som undervisade hela skolan igenom hade ej gått igenom Högre Lärarinneseminariet eller därmed jämförlig utbildning utan nöjt sig med den ettåriga seminarieklass, som var skolans påbyggnad efter åtta terminer

Jag var ”nere till humöret”, men det var nog inte bara skolans fel att jag vanskötte arbetet. Under de första månaderna var jag mycket hos mostern Hanna, änka efter farmors broder Sigurd Ribbing, som varit professor i filosofi och dött vid hög ålder några år tidigare. Hon hade aldrig haft egna barn, var en oerhört prudentlig gumma, som levde med sin trotjänarinna – Lina – i det hus vid Ö Ågatan mitt för Islandsfallet, som Sigurd Ribbing byggt i egen regi av timmer som fraktats upp på en pråm och huggits i hans småländska hembygds urskogar. Han var sin egen byggmästare. Timmerämnen kom tillsammans med byggnadsmaterialet från Småland. Huset står ännu, Nr 63 vid Ö Ågatan och äges - jämte bredvidliggande gård, den Tammska - av AB Gahns fabr. Men det är nog endast en tidsfråga när den, liksom så mycken annat av Uppsalas gamla bebyggelse, får skatta åt förgängelsen. Det är emellertid värt besväret att gå in genom portvalvet på den lilla gården, som i stort sett är sig lik från förr. Snart kan det vara för sent!

Två ljuspunkter fanns i min första Upsalahöst. Den första var att Eli Heckscher var där som student. Han bodde i en dubblett Dragarbrunnsgatan 50, där pappa hade sitt kansli inhyrt, under de första uppsalaåren. När vänskapen med kusin Eli började kan jag inte säga; den fanns alltid och hör till mina tidigaste minnen. Han var åtta år äldre än jag, lekte med mig och Malin när vi var småbarn. Han var Hati, den vilda elefanten, i vår Djungelboksvärld, läste Viktor Rydbergs dikter för mig innan jag börjat skolan och var min uppväxttids förtrogna, som jag kunde tala med om allt – eller nästan allt. Han föreslog att jag skulle sitta uppe hos honom och läsa läxor på eftermiddagen och att jag när läxorna var färdiglästa fick låna böcker från hans redan då ganska rikhaltiga bibliotek. Vi lagade till choklad på ett spritkök och han hade skorpor och pepparkakor i plåtkurkar, som han fick påfylla hemifrån av moster Rosa. Ibland följde han med till hos moster Hanna, ibland lämnade han mig vid hennes port och återvände till sina studier. Jag minns hur Eli bleknade av förargelse när moster Hanna sade att det inte var passande att en ung flicka gick upp till en student på hans rum. Men sedan sade Eli till mig: ”vet du det där bryr vi oss inte om utan kom du!”. Jag var ju bara en barnunge och han var min kusin och uppfostrare. Ty som min vän och uppfostrare betraktar jag honom och få har jag så mycket att tacka för. Jag skulle vilja skildra honom sådan han var i ungdomen, men det har Axel Hirsch gjort så mycket bättre än jag förmår i ”Minnen som förblivit”.

Den andra ljuspunkten var Harriet. Hon var min klasskamrat och hennes föräldrar, bankdirektör Nils Stenbeck o hh Maria f Rydberg, hade sedan studenttiden varit nära vänner till morbror Sigurd och moster Hanna och där gjort bekantskap med mina föräldrar i deras ungdom. Nu hade de redan på förhand sagt till Harriet att jag skulle komma i samma klass som hon och att hon skulle ”ta hand om lilla Ribbing”. Och det gjorde hon med besked och hon gör det än. Moster Hanna, som egentligen var mycket välvillig och varmt fäst vid familjen Stenbeck, bjöd Harriet till middag redan första söndagen jag var i Uppsala och vår vänskap började med att Harriet satt på bordet i mitt rum och dinglade med sina långa ben allt medan hon beklagade att hon inte föddes till pojke, ty då skulle hon kunna uträtta mer i världen och ”bli något”. Jag menade att det kunde vara väl så god plats i världen för kvinnorna och att snart nog skulle inget hindra dem från att ”bli någonting” och för övrigt var vi lika goda som pojkarna. Harriet tog väl hand om mig och instruerade mig i stadens förhållanden och snart blev jag en trägen gäst i

Kommentar [D1]: Stenbeck var en viktig och färgstark finansman undrar om det är en ättling... Hoppas över 1.5 sidor (6-7) om kompisar

hennes livliga hem. "Tant Maria" var en livlig, intelligent dam, mycket musikalisk och skicklig pianist. Hon hade tidigare ackompanierat moster Hanna, som förr hat en vacker sångröst och som dotter till Hoffmans levat med i stadens musikliv sjungit tillsammans med Agnes Geijer och hört till detta musikaliska Uppsala. Den Stenbeckska syskonskaran bestod av åtta barn, tre söner och fem döttrar varav endast två var yngre än Harriet. De Stenbeckska flickorna såg alla bra ut och hade i all synnerhet vackra färger och vidunderligt klar och fin hy. De hade förmåga att klä sig elegant och smakfullt. De var alla utom Harriet händiga och skickliga i allt slags handarbete. De äldre systrarna deltog i alla slags handarbete. De äldre flickorna deltog i stadens nöjesliv och var med på studentbaler o dyl medan Harriet och jag ännu betraktades som småflickor. Jag får framdeles kanske tillfälle att berätta mera om familjen Stenbeck.

Samtidigt med mig kom Sonja Arnell in på Magdeburgs femte klass. Hennes familj kom från Gävle där fadern varit läroverkslärare och nu blivit lektor i biologi vid katedralskolan i Uppsala. Läroverket kallades då ännu vid sitt gamla namn. Vi nykomlingar slöt oss snart tillsammans och den vänskapen har bestått genom alla livets skiften. Sonja var en mångsidigt begåvad, vacker och charmfull flicka med mycket fantasi och en obetvinglig lust att föra sig gällande och att göra intryck i synnerhet på pojkar. Snart blev Malin den fjärde i vårt vänskapsförbund. Men hon hade ju dessutom fått många vänner i sin nya skola. Till kamratlivet får jag tillfälle att senare återkomma.

För mina föräldrar blev Uppsalatiden en lycklig tid och de ordnade sitt liv helt efter sin egen smak. Efter två års trångboddhet köpte pappa det lilla huset i hörnet av Skolgatan och Kyrkogårdsgatan som ännu (1960) står som det alltid stått och numera ägs av Uppsala Universitet. Det ombyggdes till enfamiljehus och vi fick en rymlig och efter tidens anspråk bekväm bostad. 1 tr upp två stora rum, matsal och salong samt tre rum åt oss tre systrar. Nb kansli pappas arbetsrum, sängkammare samt två rum åt pojkarna. Kök och jungfrukammare låg även i nedre våningen och maten sändes upp från köket till serveringsrummet med en hiss som drogs för hand. I ett gårdshus fanns bostad för gårdskarlen m fa samt ett stort kök "lilla köket" kallat, samt bostad för en kokerska. Här kanske jag skall berätta om "lilla köket" och dess funktion.

Kommentar [D2]: Ett nybyggt men exteriört liknande hus står på Skolgatan 1 (2013).

Figur 1 Familjebild av min mormor, hennes syskon och föräldrar. Från vänster ...Fredrik, Lina (min mormorsmor), Seved, Gustaf (min mormorsfar), Anna-Lisa (min mormor) och Karl-Arvid Edin (min morfar) taget ca 1920?? i Uppsala

Redan innan sitt giftermål hade mamma haft en verksamhet i Stockholm, som hon skötte med hjälp av en kokerska. Hon utspisade dagligen ett antal barn från folkskolan i en av stadens församlingar med god och vällagad mat. Barnen utsågs av lärarinnor samt församlingens kyrkoherde så att de mest behövande skulle komma i åtnjutande därav. Efter giftermål när de egna barnen blev allt flera och tog hennes tid och krafter i anspråk slutade mamma med mathållningen i Stockholm, men återupptog en liknande verksamhet. I Uppsala fanns en matservering för stadens fattigaste skolbarn, men den var otillfredställande för dem som var kläna till hälsan och behövde lättsmältare och mer närande föda. I "lilla köket" fick ett antal – 15-20 – komma och dagligen efter skolans slut äta sin middag. Den lagades av en därtill anställd kokerska, men mamma var alltid med och serverade. Någon gång när hon var förhindrad beordrades någon av oss äldre barn att sköta serveringen, och jag har tom vikarierat för kokerskan några gånger

Ni "sena tiders barn" kan nog inte göra er en föreställning om fattigdomen, trångboddheten och de sociala missförhållandena som rådde vid tiden omkring sekelskiftet. I synnerhet var Uppsala illa känd för sina dåliga bostäder. Mammans sociala verksamhet förde henne ofta ut på besök till fattiga familjer i behov av hjälp och ofta var jag med henne. Dragarbrunnsgatan var delvis rena slumkvarter. Där har jag sett en familj med små barn bo i en sk brygghuskammare

där vattnet från den bredvidliggande tvättstugan rann i en öppen ränna genom rummen som hade sten el cementgolv. Och dock ansåg de där boende att det var bra, när det var tvätt i brygghuset, ty då eldades det där!

När pappa snart kom in i stadens styrelse och blev stadsfullmäktiges ordförande var han jämte sin kollega Axel Olivecrona en av initiativtagarna till bättre bostäder åt arbetarklassen i Uppsala. De arbetade på två linjer: dels flerfamiljehus i stadens regi- till en början tolv låga längor i yttre Kungsängen, dels "egna hem" i stadens ytterområden till en början Erikslund på andra sidan Rackarbergen. Bebyggelsen i Erikslund såg jag på nära håll när vi bodde på Skolgatan 1, som då var det sista huset åt det hållet. I Erikslund bodde två "pampar", Storm och Blom, och de första gatorna fick sina namn av dem. De ägde flera hus och hyrde ut; men snart växte det upp små enfamiljehus med trädgårdstäppa omkring. Där vimlade det av barn som vi – Malin och jag, Harriet och Sonja - brukade samlas till lekar och sagostunder på de då obebyggda Rackarbergen där det bland bergsknallar och skrevor var utmärkta lekplatser. Som ett exempel på hur åtskilda samhällsklasser levde i början av 1900 talet kan jag berätta att mamma en gång på någon bjudning blev beklagad över att hennes flickor var så "rabulistiska" och "socialistiska" att de samlade arbetarnas barn och satte i dem - man vet inte vad för avancerade idéer. Mamma kallade mig till sig och utfrågade mig om, vad vi hade för oss på Rackarbergen om eftermiddagarna och jag redogjorde för vår "lekklubb", varpå mamma sade att det där var inget ont i, det fick vi gärna fortsätta med. Till Erikslund gick ingen gata från hörnet av Skol- och Kyrkogårdsgatorna utan endast en smal lerig stig, som började med en träspång över ett stort dike. Den vägen gick alla Erikslunds-ungarna när de skulle till skolan. Om vår och höst, då det var varmt, tog de av sig skor och strumpor där och gömde dem i diket under spången. Föräldrarnas ambition tillät inte barnen att komma barfota till skolan. Men ungarna, som var vana att springa utan skor och strumpor, överlistade föräldramakten. Vackra dagar kunde man få se ett tjugotal eller mera skopar med ordentligt hoprullade och instoppade strumpor under bron.

Den som gjorde mest för att förbättra bostadsförhållandena var nog i alla fall Hildur Ottelin. Hon var gymnastikdirektör och lärarinna och blev sedermera bostadsinspektris, då en sådan befattning inrättades. HO byggde flera hus ute i Erikslund och bosatte sig själv därute. Till gagnet om också ej till namnet var hon kvarterets socialkurator, och gjorde nog mer än de flesta för att civilisera omgivningen. Med henne ut till Erikslund flyttade hennes vän och kollega Alice Thunberg, lärarinna i samskolan och Malins klassföreståndarinna. Hon var en helt förtjusande person, intelligent, kunnig och humoristisk och med mycket förståelse för den ungdom som hon var satt att handleda. Tyvärr dog hon tidigt och Hildur O bodde sedan ensam. Fastän det ligger några tiotal år fram i tiden, vill jag här berätta hur det gick till, när HO blev stadsfullmäktig. Hon var socialdemokrat och hade satts upp på deras lista, men så långt ned att det var uteslutet att hon skulle bli vald. Som bostadsinspektris hade hon gjort sig fruktad av en hel del partimedlemmar, som hyrde ut smålägenheter "oppenpå" i sina fastigheter och de såg kanske inte gärna, att hon som stadfullmäktig fick mera "pondus" och gehör. Jag var då nygift och Karl-Arvid var sedan tidig ungdom lierad med syskonen Ottelin, Odal och Hildur, som liksom han växt upp i Piteå, där de föräldralösa kommit från Finland och blivit omhändertagna av en äldre släkting.

Sedan har jag frågat pappa om det för HO skulle vara till fördel att sitta i stadsfullmäktige och han svarade, att det skulle det nog. Då frågade jag honom hur man tekniskt skulle förfara för att välja in henne och han rådde till att rösta med socialdemokraterna lista, men stryka all förestående namn. Om ett lämpligt antal röstande gjorde så, skulle hon ha utsikt att komma in. Jag gick hem och sade till KA "vet du hur jag tänker rösta? Jo så och så". Han blev ond och sade att det vore oanständigt. Men dagen därpå frågade han om jag visste hur han tänkte rösta? "Nej" sade jag. "Jo precis som du", sa han. Det var flera, i synnerhet kvinnor, som röstade likadant, och Hildur Ottelin kom in, jag tror som första och enda kvinnan den gången, som var den första då kvinnorna hade rösträtt vid kommunala val.

Men nu har jag gått händelserna i förväg. Då vi flyttade till Skolgatan 1 från den alltför trånga bostaden vid Dragarbrunnsgatan inreddes domsagans kansli på nb i familjebostaden och "kansliet och notarierna" kom helt och hållet med i familjelivet. På vinden inreddes två studentrum, varav det **ena större utåt Skolgatan** från början disponerades av Martin Fehr, som just blivit student och skulle läsa juridik. Han var tredje sonen till pappas vän och kamrat ända från deras gemensamma gymnasietid, Fredrik Fehr, som dött ung och efterlämnat änka och fyra söner. Pappa blev deras förmyndare. Så nära hade vi stått familjen Fehr att ända från tidigaste barndomen vi å omse håll trodde oss vara kusiner. Att Martin skulle ha ett "matlag" och dagligen träffa kamrater ansågs nödvändigt för hans akademiska fostran, men kvällsmålet deltog han i hemma, likaså söndagsfrukosten och ofta middagen. Till kvällsmålet hörde även att någon el. några av notarierna, som kanske satt i kansliet och arbetade till sent på kvällen, kom upp. I synnerhet om föräldrarna var borta, blev det dans och munterhet. Martin var en talangfull pianist och mycket musikalisk, han spelade gärna upp till dans.

Jag minns hur vi strävade med att lära August Beskow, som var notarie, att dansa. Han var alldeles utan naturliga anlag, men uppfyllt av önskan att kunna lära sig, så att han skulle kunna dansa med Ingegerd Tullberg, som han älskade och svärmade för i många år innan hon blev hans maka.

Redan innan vi flyttade till Skolgatan hade föräldrarna begynt att om fredagskvällarna samla sitt allt mer omfattande umgänge både äldre vänner med vilka umgänget åter knöts samt nyare av deras egen generation, samt studerande ungdom - ofta söner och döttrar – till deras vänner. Främst av de unga var Eli Heckscher och hans krets av unga historiker, domsagans notarier, som ofta var söner till pappas gamla vänner och kollegor, och därtill kom de nya vännerna. Främst då Söderbloms, Göransons, Quensels mfl. Fredagarna blev en institution, som bestod under många år. Att sitta tyst och höra på "de storas" samtal gav mera utbyte och mer lärdom för livet än skolgång och läxplugg. Det gick alltid till ungefär på samma sätt. Man samlades i salongen och samtalade i grupper eller parvis tills det blev dags att äta supé i salen. Rikligt med mat var uppdukat på bordet i mitten och var och en serverade sig själv och satt vid något av de småbord som var placerade här och var. Andra stod med sina tallrikar i handen under ivrig konversation. Så länge Malin och jag ännu gick i skolan måste vi gå och lägga oss efter supén, det var bara dagen före en ledig lördag som vi tilläts stanna uppe hel kvällen.

Kommentar [D3]: Troligen var Carl-Gustaf Ribbing den sista studenten i mitten av 60-talet. När huset övertogs av Uppsala Universitet var det ett villkor att släkten hade första tjing på detta studentrum

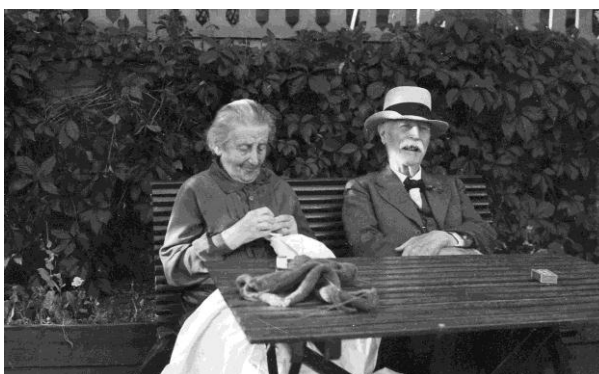
Sedan man ätit och det dukats av samlades man åter kring salsbordet som gav gott om rum för 30 personer, och det serverades ett lätt vin i vackra gröna glas. Oftast var vinet importerat direkt från Italien, vilket ombesörjdes av morbror Ernst, mammas äldsta broder, som sedan ungdomen hade italienska förbindelser.

Nu blev det allmänt samtal, dvs samtalet sköttes oftast av Söderblom, Schück, Hjärne eller någon annan prominent person och ungdomarna lyssnade eller inskränkte sig till att "dra upp" profeterna. Naturligvis kunde meningarna bryta sig. Söderblom och Schück var inte alltid av samma mening och Hjärne förkunnade vanligen i ensamt majestät. Fredagsmottagningarna var nog kärnan i umgängeslivet på Skolgatan.

Men det förekom ju även riktiga bjudningar, dvs middagar el supéer då formella inbjudningar utfärdades och så blev det allteftersom barnen växte upp ungdomsbjudningar med dans. Men överdådet i mat och dryck, som karakteriserat Stockholms umgängesliv, fanns ej i Uppsala, och det trivdes föräldrar bättre med.

Figur 2 Anna-Lisa Edin som "Lotta" (landstormen som hemvärnet kallades för före andra världskriget)

Figur 3 Lina och Gustaf Ribbing på Petersberg

Figur 4 "Familjen", mest efterkommande till Gustaf och Lina Ribbing, Ulriksdals världshus i början av 70-talet. Anna-Lisa Edin är i förgrunden i mitten, i bildens centrum.